

Педагогика.2008. – № 8. – С.29-35.

3. Педагогическое наследие / Сост. В.М. Кларин, А.Н. Джуринский. – М.: Педагогика, 1988. – 416 с.
4. Полат Е.С. Метод проектов в современной школе / Е.С.Полат // Информатика и образование. – 2001. – №4. – С.18-20.
5. Слiнчук В.І. Формування життєвих компетентностей учнів засобами навчального проекту на уроках математики. <http://www.eprints.zu.edu.ua/1610/1/20.pdf>

О.В.Катеруша,
Криворізький
технічний
університет

ШЛЯХИ АКТИВІЗАЦІЇ ПІЗНАВАЛЬНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

У статті розкрито умови реалізації пізнавальної активності учнів.

В статтє раскрыты условия реализации познавательной активности учеников.

The article reveals the actuality the conditions for relegation of cognitive activities of pupils.

Поняття пізнавальної активності багатоаспектне і багатогранне, що стає помітним із аналізу робіт В.Н.Дружиніна [1], А.М.Матюшкіна [2], І.Ф.Харламова [3], Т.І.Шамової [4], В.А.Аверіна [5]. Особливу увагу ці автори звертають на спрямованість активності на певний вид діяльності. Необхідною умовою реалізації пізнавальної активності є саморегуляція, яка виражається в умінні регулювати свою поведінку, проявляти вольові зусилля для досягнення певних цілей.

Результативність діяльності викликає позитивні емоції, тим самим сприяє збереженню і зміцненню позитивних інтересів, і стимулює подальшу пізнавальну активність.

Важливою умовою реалізації пізнавальної активності служить саморегуляція.

Вона виражається в умінні регулювати свою поведінку в залежності від характеру й умов діяльності (тобто уміння проявляти вольові зусилля для досягнення намічених цілей).

Активність, у відношенні пізнавальної активності, означає формування в учнів мотивації учіння і навчання їх навичкам здобування і використання інформації, тобто навичкам мисленнєвої діяльності, котрі дають змогу здійснювати продуктивно навчально-пізнавальну діяльність.

Правильна організація навчальної діяльності ґрунтується на потребах самих учнів здійснювати активне творче перетворення навчального матеріалу з метою оволодіння новими емоціями. Визначення умов, що забезпечують високу активність учнів в процесі навчання, – традиційна проблема педагогічної науки.

Т.І.Шамова у своїй докторській дисертації розглядає активність як ціль, засіб і результат діяльності [6].

На думку видатного польського дидакта В.Оконь, в основі справжньої активності покладений такий стан справ, коли мета учня в навчанні – допитливість і зацікавленість, усвідомлення необхідності матеріалу, що засвоюється, інтелектуальна задоволеність від процесу розв'язання задач.

Ці цілі служать мотивами і створюють в учня позитивне емоційне ставлення до навчання [7].

Отже, активність як стан учня є передумовою всієї його навчальної діяльності.

Розкриваючи сутність нового концептуального підходу до активізації навчальної діяльності, Т. І. Шамова визначає пізнавальну активність як якість діяльності учня, яка проявляється в його ставленні до змісту і процесу учіння, прагнення до ефективного оволодіння знаннями і способами діяльності за оптимальний час, у мобілізації морально-вольових зусиль на досягнення навчально-пізнавальної діяльності [4].

У педагогічній енциклопедії [8] активність особистості розглядається як діяльнісне ставлення до світу, здатність людини здійснювати соціально вагомі перетворення матеріального і духовного середовища на основі опанування суспільно-історичного досвіду. Способами прояву активності слугує творча діяльність, вольові дії, спілкування. У відношенні пізнання, активність виражається в наявності пізнавальних інтересів, оволодіння навичками, отримання інформації і оперування нею, сформованості саморегуляції поведінки.

Г.Н.Щукіна [9] пізнавальну діяльність характеризує як інтеграцію пошукової спрямованості в навчанні, пізнавального інтересу і його задоволення, за допомогою різних джерел знань, сприятливих умов здійснення діяльності.

І.Ф.Харламов розуміє пізнавальну активність як “діяльнісний стан учня, який характеризується прагненням до навчання, розумовою напругою і проявом вольових зусиль у процесі оволодіння знаннями” [3].

Т.І.Шамова [4] розглядає пізнавальну активність як “якість особистості, що проявляється у відношенні до змісту і процесу діяльності, у прагненні до ефективного оволодіння знаннями і способами їх отримання в мобілізації вольових зусиль в досягненні цілі”.

Т.І.Шамова, аналізуючи особливості пізнавальної активності учнів, виокремлює наступні рівні активності:

- відтворювальна активність: вона характеризується прагненням учня засвоїти і відтворити знання, оволодіти способом дії за зразком (репродуктивна) у змінених умовах, тобто проявляються елементи творчості;
- активність, що інтерпретується: її характеризують прагнення учня до вияву змісту матеріалу, що вивчається, проникнення в сутність явища, бажання зрозуміти зв'язок між явищами і процесами, оволодіти способами застосування знань зміненої ситуації;
- творча активність: характеризується самостійним пошуком розв'язання проблем, інтересом і прагненням не тільки глибоко проникнути в сутність явищ і їх взаємозв'язків, але і знайти для цієї цілі новий спосіб [6].

Важливою складовою частиною пізнавальної активності є інтерес. Він поєднаний з формуванням багатоманітних особистісних стосунків, що сприяють включенню в навчання і підтримує цей стан в процесі навчання.

Розвиток пізнавальних здібностей учнів – тривалий процес. Система роботи вчителя по активізації навчальної діяльності повинна будуватися з урахуванням поступового, планомірного і цілеспрямованого досягнення бажаної цілі – розвиток творчих пізнавальних здібностей учнів.

Серед усіх пізнавальних психічних процесів провідним є мислення. Дійсно, мислення супроводжує всі інші пізнавальні процеси. Очевидний, наприклад, зв'язок між мисленням і пам'яттю. Пам'ять тим повніше і краще утримує суттєві ознаки предметів і зв'язків між ними, чим глибше вони усвідомлені в процесі вивчення. Характерною рисою сприйняття є його усвідомленість. Сприймаючи предмет ми мисленнево називаємо його, відносимо до групи предметів, з якими знаходимо спільність.

Відповідно, активізувати пізнавальну діяльність у процесі навчання – це значить, перш за все, активізувати мислення.

Розвивати пізнавальні здібності – це значить формувати в

учнів мотиви навчання. Учні повинні не тільки навчитися розв'язувати пізнавальні завдання, у них необхідно розвивати бажання їх розв'язувати. Виховання мотивів навчання є однією з головних задач нашого часу. Такі фактори, як інтерес учнів до предмету, їх пізнавальна активність, бажання вчитися, почуття радості перед уроком, жага до знань є важливими показниками якості роботи вчителя.

Задача формування в учнів мотиву навчання тісно пов'язана з задачею розвитку мислення і є передумовою її розв'язання. Як і будь-яка діяльність, мислення викликається потребами. Таким чином, не пробуджуючи пізнавальних потреб в учнів, неможливо розвинути їх мислення. Так, прийоми і методи активізації пізнавальних потреб учнів у навчанні, що використовує педагог, повинні передбачати поступовий, цілеспрямований і планомірний розвиток мислення і одночасно формування мотивів навчання.

Для системи роботи вчителя по активізації пізнавальної діяльності учнів у навчанні важливо мати на увазі, що в мисленнєвій діяльності виокремлюють три рівні: рівень розуміння, рівень логічного мислення і рівень творчого мислення.

Розуміння включає в себе аналітико-синтетичну діяльність, спрямовану на засвоєння готової інформації, яку повідомляє вчитель.

У виклад нового матеріалу викладач включає не лише нові факти, але і аналіз результатів дослідів, теоретичні докази і т.д. Виклад нового матеріалу може включати абстрагування, узагальнення, порівняння, класифікацію, визначення. Мисленнєві операції такі, як аналіз, синтез, узагальнення, абстракція педагог виконує сам. Перед учнями стоїть завдання – прослідкувати за ходом і результатами аналізу, синтезу, порівняння, узагальнення, які проводить учитель.

Це вимагає від учнів певних розумових зусиль, аналітико-синтетичної діяльності.

Розуміння учнями матеріалу, що викладається є важливою умовою засвоєння ними знань і одночасно умовою розвитку їх мислення, їх пізнавальних здібностей.

Саме в процесі розуміння учні засвоюють досвід проведення аналізу, синтезу, логічних міркувань, досвід виконання різних розумових дій (порівняння, протиставлення, класифікація).

Тому, розуміння матеріалу є першою сходинкою пізнавальної активності учнів.

Система роботи по активізації пізнавальної діяльності повинна передусім включати в себе систему прийомів, спрямовуючих мисленнєву діяльність учнів у процесі сприймання ними матеріалу, який викладає вчитель, або вміщений у книзі.

Необхідно також мати чітке уявлення про те, які прийоми пояснення матеріалу забезпечують найбільш глибоке засвоєння і сприяє більш всебічному розвитку мислення учнів. Очевидно, вибір прийомів пояснення визначається рівнем розвитку учнів і характером матеріалу, що викладається, оскільки до викладу теорій, законів, понять можуть бути пред'явлені різні методологічні вимоги.

Логічне мислення. Під логічним мисленням розуміється процес самостійного розв'язання пізнавальних задач.

На цьому рівні пізнавальної діяльності учні повинні вміти самостійно аналізувати об'єкти, що вивчаються, порівнювати їх ознаки, порівнювати результати окремих дослідів, будувати загальні висновки, виконувати класифікацію, докази, пояснення, виводити формули, аналізувати їх, виявляти експериментальні залежності і т.д. Тому вчитель, організовуючи мисленнєву діяльність на даному рівні, повинен підбирати учням такі завдання, які передбачають виконання однієї із вказаних розумових дій або їх різну сукупність. Чим більше самостійних дій повинні здійснити учні при виконанні завдань, тим воно складніше.

Як розуміння, так і логічне мислення представляють собою аналітико-синтетичну діяльність, проте між ними є суттєва різниця по їх джерелу, дидактичній функції і суб'єктивним переживанням.

У процесі мислення учень самостійно (у ході аналітико-синтетичної діяльності) приходять до нових висновків. У процесі розуміння він усвідомлює зміст і відсутність протиріч у висновках, які зробив учитель. При розумінні відбувається осмислення і засвоєння готового повідомлення, при мисленні виводиться нове знання. Розуміння суб'єктивно уявляється по-іншому, ніж логічне мислення. Зміст розуміння – у пізнанні, усвідомленні, з'ясуванні та фіксації у свідомості чогось нового в тому, що сприймається і засвоюється.

Різниця між мисленням і розумінням величезна. Учень значно простіше прослідкувати за логічністю висновку, його доведеністю, ніж отримати цей висновок на основі власної аналітико-синтетичної діяльності.

Творче мислення. Згідно сучасним поглядам процес наукової творчості відбувається в три етапи.

Перший етап характеризується виникненням (у ході пізнання або практичної діяльності) проблемної ситуації, початковим аналізом її і формулюванням проблеми.

Другий етап творчого процесу – етап пошуку шляхів розв'язання проблеми. Цей пошук здійснюється в ході детального аналізу проблеми на основі існуючих знань. У випадку необхідності знання про об'єкт, що вивчається можна поповнити, вивчаючи відповідну літературу або виконуючи необхідні експериментальні дослідження.

Третій етап творчого пізнання – етап перетворення знайденого (або вгаданого) принципу розв'язання проблеми і її перевірка. На цьому етапі принцип розв'язання реалізується у вигляді певних результатів творчості: розв'язання нової задачі, обґрунтування і розробка конструкції, теорії і т.д. Отримані результати перевіряють експериментально, узгоджують з іншими теоретичними даними і т.д.

Така стисла схема творчого потенціалу пізнавального процесу. Насправді він значно складніший. Початкове формулювання проблеми часто буває неадекватне поставленій задачі; у ході дослідження доводиться перевіряти і відкидати багато неправильних гіпотез. Але більш детальний розгляд цього питання не є нашим завданням.

Розглянута структура творчої пізнавальної діяльності дозволяє виокремити суттєві риси творчого мислення. Для творчого мислення притаманний не лише розвиток логічного мислення, широта знань, але і гнучкість, критичне мислення, швидкість актуалізації потрібних знань, здатність до висловлювання інтуїтивних суджень, розв'язання в умовах неповної детермінованості.

У навчальному процесі до творчих доцільно відносити всі ті завдання, принцип виконання яких не вказаний, а часто і невідомий учням явно. Він повинен бути сформульованим ними самостійно, у ході аналізу завдань, на основі існуючих знань і накопиченого матеріалу при розв'язанні нестандартних задач. Виокремлені три рівні мисленнєвої діяльності можуть бути покладені в основу системи роботи вчителя по активізації пізнавальної діяльності учнів.

Вихідним моментом у цій роботі повинно стати забезпечення глибокого розуміння учнями навчального матеріалу, який викладається вчителем або в підручнику (1 рівень). Лише на фоні систематичної роботи, що забезпечує глибоке розуміння

учнями матеріалу, можуть застосовуватися різні прийоми і завдання, які вимагають від учня самостійного рішення пізнавальних завдань уроку на 2 та 3 рівнях пізнавальної активності (тобто на основі логічного або творчого мислення).

Список використаних джерел

1. Дружинин В.П. Психология общих способностей / В.П.Дружинина. – СПб.: Питер, 1999. – 368 с.
2. Матюшкин А.М. Психологическая структура, динамика и развитие познавательной активности / А.М.Матюшкин // Вопросы психологии. – 1982. – №4. – С. 5-17.
3. Харламов И.Ф. Как активизировать учение школьников / И.Ф.Харламов. – Минск: Народная асвета, 1975. – 208 .
4. Шамова Т.И. Активизация учения школьников / Т.И.Шамова. – М.: Педагогика, 1982. – 209 с.
5. Аверин В.П. Психологическое развитие детей младшего школьного возраста: [учеб. пособие] / В.П.Аверин. – СПб: Изд-во Михайлова В.А., 2000. – 64 с.
6. Шамова Т.И. Проблемы активизации учения школьников (дидактические концепции и пути реализации принципа активности в обучении): Автореф. дис. ... канд. пед. наук. – М., 1977.
7. Оконь В. Основные проблемы обучения /В.Оконь. – М., 1968. – 186 с.
8. Российская педагогическая энциклопедия: В 2-х т / Гл. ред. В.В.Давыдов. Большая Российская энциклопедия, 1993. – Т. 1: А-М. – 1993. – 608 с.
9. Щукина Г.И. Педагогические проблемы формирования познавательного интереса учащихся / Галина Ивановна Щукина. – М.: Педагогика, 1988. – 208 с.

*О.В.Ковшар,
канд. пед. наук,
директор КЗШ № 26,
м. Кривий Ріг*

**МЕТОДИ СТИМУЛЮВАННЯ ПОЗИТИВНИХ МОТИВІВ ТА
ПІЗНАВАЛЬНОЇ АКТИВНОСТІ НАВЧАННЯ
МОЛОДШИХ ШКОЛЯРІВ**

У статті автор розглядає необхідність створення в навчально-виховному процесі ситуації успіху для активізації пізнавальної діяльності, активності, підвищення мотивації навчання молодших школярів.